

виду та розміру, а також подання нею заяви про вчинення кримінального правопорушення або заяви про залучення в якості потерпілого.

Список бібліографічних посилань: 1. Михайлова Н. В. Потерпілий в змагальному кримінальному процесі за новим КПК України // Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ : Хай-Тек Прес, 2013. С. 143–150. 2. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 239 с. 3. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) : монографія. Острог, 2001. 196 с.

Одержано 18.10.2018

УДК 343.13(477)

Дмитро Петрович АЛАДОЧКІН,

курсант 3 курсу факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Тетяна Григорівна Фоміна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ УЧАСТІ ПОНЯТОГО ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Розвиток інституту понятих у кримінальному судочинстві має довгу та цікаву історію. Згадування про участь у провадженні процесуальних дій окремих осіб, які не мають власного інтересу, можна знайти в багатьох стародавніх правових джерелах. У Соборному Уложенні 1649 р. вперше згадується про понятих у главі XXI статті 87: «... А пристава взяти с собою понятих, сторонних людей, добрых, кому мочно верити ...». У Зводі законів Російської імперії 1832 р. також є згадка про понятих: «Понятые должны быть при обыскѣ для засвидѣтельствованія; безъ нихъ запрещается производить выемку». Згідно Статуту кримінального судочинства 1864 р. поняті брали участь при складанні протоколу про порушення, провадженні судовими слідчими обшуку, виїмки, огляду, арешту, розтині трупів та інших діях з боку судового слідчого. Кількість понятих визначалась не менше двох. Ст. 109 Статуту вказує: «Понятыми запрошуются здебільшого господарів домівок, лавок, промислових і торговельних закладів або їх управляючі та повірені, а також волосні і селянські посадові особи та церковні старости». В радянські часи кримінальний процесуальний інститут понятих було збережено. Правова регламентація спершу здійснювалася Основами кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1924 року, а також Кримінально-процесуальними кодексами УРСР 1922 та 1927 років. Під час другої кодифікації радянського права було прийнято Основи кримінального судочинства СРСР та союзних республік 1958 року і Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1960 року, що містили норми, які фактично без змін діяли до прийняття чинного кримінального процесуального закону. Отже, як бачимо, інститут понятих відомий національному законодавцю вже тривалий час.

Досліджуючи питання реформування інституту понятих в кримінальному законодавстві України, варто проаналізувати зарубіжний досвід функціонування даного інституту. Не в кожній країні існує інститут понятих, тому що він уособлює певну недовіру до слідчих органів. У Сполучених Штатах Америки інститут понятих зовсім не існує, оскільки закон покладає повну довіру за законність і об'єктивність виконання процесуальних дій на слідчого та поліцейського [1]. У Кримінально процесуальному Кодексі ФРН вказано, що коли

обшук житла, офісів або відмежованих земельних ділянок проводиться у відсутності судді або прокурора, слід, якщо можливо, залучити чиновника або двох членів громади, на території якої проводиться обшук. Особи, залучені як члени громади не повинні бути поліцейськими чиновниками або іншими особами, що роблять розслідування за дорученням прокуратури. [2]. Згідно зі статтями 57 та 96 Кримінально-процесуального Кодексу Франції, обшук житла здійснюється у присутності особи, яка там проживає. Якщо це неможливо, то посадова особа судової поліції пропонує особі, у помешканні якої провадиться обшук, запросити понятого за своїм вибором, а за відсутності такого, посадова особа судової поліції сама вибирає з цією метою двох осіб за винятком тих, які перебувають у її підпорядкуванні [3]. В інших випадках за КПК Франції участь понятих не передбачена.

Розглядаючи понятого, як учасника кримінального провадження в Україні виникає питання щодо змісту його прав та обов'язків. Аналізуючи статус понятого під час залучення до кримінального провадження, понятий має права: брати участь у слідчій (розшуковій) дії, робити з приводу її проведення заяви і зауваження, що підлягають занесенню до протоколу; знайомитися з протоколом слідчої (розшукової) дії, у проведенні якої він брав участь. Понятий не має права розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, якщо він був про це заздалегідь попереджений (ч. 3 ст. 66 КПК України). Поняті можуть бути допитані під час судового розгляду як свідки проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Недотримання вимог закону щодо участі у слідчих (розшукових) діях понятих тягне за собою визнання доказів, отриманих під час проведення цієї слідчої дії, недопустимими.

Останнім часом у науковій літературі все частіше висловлюються пропозиції щодо скасування інституту понятих у кримінальному провадженні. Зокрема, у своїх роботах В. Т. Томін визначає напрям перетворень, відповідно яких до кримінального процесуального кодексу можуть бути внесені норми, що передбачали б можливість проведення слідчої дії без участі понятих у випадках, коли у такій дії бере участь адвокат; якщо здійснюється суцільний відеозапис слідчої дії [4, с. 222]. Дійсно, слід погодитись з напрямом перетворень, запропонованим В. Т. Томіном. Понятий може зіставити зміст протоколу слідчої (розшукової) дії з тим, що відбувалося в реальності, чим він гарантує те, що зміст протоколу відповідає діям слідчого. Але таку ж гарантію можливо забезпечити і шляхом проведення відеозапису подій, що відображаються в протоколі. У зв'язку з тим, ми вважаємо що, відеозапис слідчої (розшукової) дії має значно більшу об'єктивність, ступень деталізації та довготривалість збереження фактичного матеріалу. Пам'ять понятого менш надійна, ніж сучасні технічні засоби, а відтворення того, що відбувається, може змінюватися залежно від сприйняття особистості, тоді як сучасна техніка відеозапису здатна відтворювати все без змін. Отже, вбачається недоцільним присутність не заінтересованої людини в результаті кримінального провадження для посвідчення факту провадження слідчої (розшукової) дії а також змісту, ходу та її результатів, коли можливе застосування технічних засобів відеозапису з тими ж функціями.

Натомість, як показав системний аналіз норм КПК України, законодавець ще не готовий до радикальної зміни погляду на вирішення питання про інститут понятих в кримінальному провадженні, а саме – до відмови від нього. З вище вказаного, можна зробити висновок, що інститут понятих в нашій державі повинен зазнати певних змін, адже в сучасних реаліях його можна вважати недостатньо дієвим засобом забезпечення законності проведення процесуальних дій. Запропоновані зміни можуть стати досить ефективною гарантією об'єктивної фіксації результатів слідчих (розшукових) дій.

Список бібліографічних посилань: 1. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). М., 1998. 155 с. 2. Головенков П., Спица Н. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия. Strafprozessordnung (StPO). Научно-практический комментарий и перевод текста закона. М. : МГЮА, 2012. 408 с. 3. Code de procédure pénale : [Кримінальний процесуальний кодекс Франції] : 31.12.1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=99697EBB83915234F029F29EF081F6CA.tplgfr28s_1?cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20181101 (дата звернення: 01.11.2018). 4. Томин В. Т. Острые углы уголовного судопроизводства: учеб. пособие. М. : Юрид. лит., 1991. 240 с.

Одержано 02.11.2018

УДК 343.13:336.227.2(477)

Анна Сергіївна АМЕЛІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фінансових розслідувань

Національного університету державної фіскальної служби України

ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ПРОЦЕСІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ПО ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНАХ

При розслідуванні ухилення від сплати податків, зборів використання спеціальних знань відіграє ключову роль для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Ефективне розслідування податкових злочинів неможливе без участі спеціалістів. Необхідність використання спеціальних знань по податкових злочинах обумовлена, перш за все, специфікою предмета злочинного посягання і способами скоєння цих злочинів.

Зазначені фахівці надають суб'єктам діяльності з виявлення, розкриття та розслідування злочинів у сфері економічної діяльності допомогу у формі консультацій, порад, рекомендацій, передачі довідкової інформації, участі в підготовці та проведенні різноманітних, не тільки слідчих чи судових дій, шляхом проведення лабораторних досліджень, обстеження підприємств, ділянок території та інших об'єктів, проведення контрольних перевірок та інших заходів.

При розслідуванні злочинів у сфері економічної діяльності, використання спеціальних знань доцільно здійснювати шляхом залучення фахівців для участі в процесуальній та іншій діяльності; проведення судових експертиз; проведення різних перевірок, обстежень; одержання довідок та консультацій у знайомих осіб; витребування та використання документів, які складаються такими особами, у ході їх службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз [1, с. 60-61].

Ефективному виявленню й розкриттю злочинів в економічній сфері сприяє правильне застосування суб'єктами кримінального провадження спеціальних знань в галузі бухгалтерського, фінансового й податкового обліку, економіки й управління виробництвом, фінансів й кредиту, податків й оподаткування.

Особливістю розслідування податкових злочинів є те, що значна частина з них може бути дослідженою і доказаною лише з використанням спеціальних знань.

Є. П. Іщенко, Н. І. Клименко та А. О. Топорков вважають, що формами використання спеціальних знань є: а) процесуальна; б) не процесуальна [2, с. 470].

Приєднуємося до думки О. А. Марущака, що при розслідуванні податкових злочинів основними напрямками використання спеціальних знань є: 1) безпосереднє провадження слідчими слідчих (розшукових) дій; 2) залучення спеціаліста; 3) проведення експертиз [3, с. 254].

В. О. Шершньова виокремлює такі форми використання спеціальних знань: визначені та регламентовані кримінально-процесуальним кодексом (КПК); визначені, але не регламентовані КПК; не визначені і не регламентовані законодавством [4].

Широко використовуються на практиці спеціальні знання у формах, не визначених і не регламентованих законодавством. До них належать: застосування спеціальних знань у формі документальної перевірки, технічних й інших обстежень; попереднє дослідження слідів і речових доказів компетентною особою; консультативно-довідкова робота компетентної особи; технічна допомога компетентної особи. Ці форми можна назвати не процесуальними [4]. При розкритті та розслідуванні податкових злочинів одні види спеціальних знань використовуються часто, інші - майже не використовуються [5, с. 299].

Н. І. Клименко у монографії «Загальна теорія судової експертології» зазначає, що підставами для відокремлення виду (форми) спеціальних знань існують наступні критерії: а) за нормативною регламентацією (процесуальні і не процесуальні); б) за процесуальним статусом осіб, що володіють спеціальними знаннями: слідчим, експертом, спеціалістом,